Fideikommissen avvecklas

Av taxeringsintendent Sven Villner

Med fideikommissförordnande förstås numera i allmänhet ett förordnande, enligt vilket viss egendom för all framtid skall bevaras ominskad och följa en viss successionsordning. Förordnandet har vanligen tillkommit för att gynna viss släkt eller vissa släkter. Fideikommissets bestånd förutsätter, att innehavaren inte får överlåta egendomen eller belasta den med gäld. För närvarande torde i vårt land finnas omkring 180 fideikommiss, varav cirka 125 i fast egendom. Det övervägande antalet fideikommiss har tillkommit under 1700-talet. I övriga västeuropeiska länder, där fideikommiss i någon omfattning funnits, är dessa numera i huvudsak avvecklade.

Fideikommissinstitutet överensstämmer inte med en senare tids rättsuppfattning och samhällsförhållanden. Redan år 1810 infördes förbud mot instiftande av fideikommiss i fast egendom. Inrättande av fideikommiss i lös egendom förbjöds genom testamentslagen den 25 april 1930. Redan instiftade fideikommiss berördes varken av 1810 års eller 1930 års lagstiftning.

Efter omfattade förarbeten förelades 1963 års riksdag en proposition (nr 5) med förslag till lag om avveckling av fideikommiss m. m. och en proposition (nr 26) med förslag till de regler i inkomst- och arvsskattehänseende m. m., som föranledes av fideikommissavvecklingen. Propositionerna utskottsbehandlades i ett sammansatt bevillnings- och första lagutskott. I enlighet med utskottets hemställan antogs Kungl. Maj :ts förslag med smärre jämkningar av höstriksdagen samma år.

Enligt *lagen om avveckling av fideikommiss* skall fideikommiss i regel avvecklas, när nuvarande innehavaren avlider. Egendomen skall då fördelas så att den som enligt fideikommissurkunden är närmaste efterträdare till den avlidne innehavaren erhåller hälften av egendomen, medan återstoden fördelas mellan den avlidnes arvingar och testamentstagare. Avvecklingen skall ske under medverkan av en särskild nämnd, fideikommissnämnden.

För att undvika följderna av en olämplig splittring av fideikommissegendomarna skall aktiebolag kunna bildas på grundval av de större jord- och skogsfideikommissen. Härigenom beredes fideikommissintressenterna en möjlighet att bevara egendomen odelad inom släkten. Allmänna ändamål kan också tillgodoses därigenom, såsom arrendatorernas besittningsrätt, de anställdas pensionering, skyddet av kulturvärden och naturvårdsintressen.

Aktiebolag skall kunna bildas redan av nuvarande innehavaren men också — efter dennes död — av fideikommissboet, i vissa fall företrätt av efterträdaren ensam. Bolagsordningen skall fastställas av Kungl. Maj :t.

Vad angår valet av företagsform är det

Open access från www.skattenytt.se, 2026-11-13 15:31:46

emellertid inte avsett att aktiebolag skall utgöra en exklusiv form för sammanhållande av fideikommissegendomen. Avtal mellan intressenterna torde sålunda kunna träffas om samverkan i annan form under förutsättning att tillräckliga garantier finnes för att egendomen inte skingras.

För rena undantagsfall kan Kungl. Maj :t förordna att fideikommiss tills vidare skall få bestå. Detta torde komma att gälla Skokloster och måhända några fall ytterligare.

Förordningen om inkomstbeskattning av fideikommissbo m .m. har främst till syfte att underlätta bolagsbildningen i sådana fall då från det allmännas synpunkt ansetts önskvärt att fideikommissegendom överföres på ett aktiebolag, nämligen då fideikommisset omfattar sådan fast egendom med jord- eller skogsbruk, vars bevarande som en enhet är av betydande allmänt intresse. Sålunda skall under inga förhållanden uppkomma skattepliktig realisationsvinst (och ej heller avdragsgill realisationsförlust), *om* fideikommissfastighet överföres till ett aktiebolag genom tillskott i samband med aktieteckning, *om* bolaget avyttrar fastigheten *eller om* den, som vid avvecklingen erhållit aktie i bolaget, avyttrar aktien. — Då fastighet med skog tillskjutes som apportegendom, kan fideikommisset eller — efter avvecklingen — fideikommissboet efter ansökan få befrielse från beskattningen för den intäkt av skogsbruk, som uppkommer vid överföringen. Bolaget får i stället övertaga det för fideikommisset eller fideikommissboet vid apporteringstillfället gällande ingångsvärdet och det för dessa gällande ingående virkesförrådet för skogen. I de undantagsfall då jordstyckningsrörelse drives på den apporterade fastigheten, finnes också möjlighet att på bolaget överflytta beskattningen av den vinst av jordstyckningsrörelse, som föranledes av apporteringen. — Förordningen innehåller även vissa bestämmelser beträffande den skattemässiga behandlingen av skogskonto samt värdeminskningsavdrag för täckdikningsanläggningar och skogsvägar.

Enligt 1941 års förordning om arvsskatt och gåvoskatt (allmänna arvsskatteförordningen) utgår arvsskatt, när fideikommiss övergår till ny innehavare. En avveckling av fideikommissen i enlighet med avvecklingslagen innebär att fideikommissegendomens speciella natur i regel kommer att upphöra i och med att den som för närvarande innehar fideikommisset avlider. Egendomen förvärvas därvid med äganderätt. De förvärv, som sålunda äger rum, faller inte under gällande regler om beskattning av förvärv genom arv eller testamente. I en särskild *förordning om arvsskatt vid avveckling av fideikommiss* har därför givits bestämmelser, enligt vilka förvärv av fideikommissegendom vid en avveckling av fideikommiss i princip beskattas på samma sätt som förvärv av annan egendom genom arv eller testamente. I syfte att hindra en alltför snabb och långtgående splittring av fideikommissen — och man har därvid främst tänkt på de från samhällsekonomisk synpunkt mera betydelsefulla — kommer i fråga om efterträdarandelen att tillämpas vissa äldre, fördelaktiga skatteskalor.

Kungl. Maj :t skall till skydd för fideikommissens kulturvärden äga medge befrielse från eller nedsättning av arvsskatt då det gäller sådan byggnad, trädgård, parkanläggning eller samling vars bevarande är av allmänt intresse med hänsyn

Open access från www.skattenytt.se, 2026-11-13 15:31:46

till egendomens historiska, vetenskapliga eller konstnärliga värde. Befrielse eller nedsättning skall kunna avse inte blott själva egendomen utan även det kapital i värdepapper, fastigheter eller annat, vilket intressenterna kan komma att avsätta till en stiftelse för att trygga vård av egendomen.

För att underlätta en snabb avveckling av fideikommissen i aktiebolagsform har bl. a. även stadgats *frihet från lagfartsstämpel,* då lagfart sökes på fastighet som tillskjutits i enlighet med avvecklingslagen.

Några särskilda bestämmelser beträffande *intressenternas förmögenhetsbeskattning* — vare sig vid direkt ägande eller vid aktieinnehav — har inte stadgats. Däremot har i förarbetena gjorts vissa uttalanden angående värderingen av aktier i fideikommissbolag. Utskottet anförde härutinnan bl. a. följande.

Vid taxeringen till statlig förmögenhetsskatt skall icke börsnoterade aktier upptagas till det värde, som de kan anses betinga vid försäljning under normala förhållanden. Den typ av aktiebolag, varom här är fråga, torde åtminstone till en början komma att hänföras till den kategori, som i riksskattenämndens anvisningar rörande värdering av icke börsnoterade aktier betecknas såsom rörelsedrivande fåmansbolag. Enligt dessa anvisningar skall aktierna i dylika bolag upptagas till det s. k. substansvärdet, d. v. s. i princip till samma värde å tillgångar och skulder, som aktieägaren skulle haft att själv upptaga vid förmögenhetsberäkningen, om tillgångarna och skulderna varit hans personliga. Sedan substansvärdet beräknats skall såsom kontrollåtgärd en bedömning göras, huruvida det kan anses sannolikt, att bolagets årsvinster medgiver en förräntning av substansvärdet efter cirka sju procent. Enligt anvisningarna bör dock värdet å aktierna inte upptagas lägre än till det värde, som anses kunna påräknas vid en realisation av tillgångarna i samband med bolagets likvidation, det s. k. slaktvärdet.

Utskottet erinrade vidare om att avsikten med aktiebolagsbildningen var att för framtiden trygga sammanhållningen av den tidigare fideikommissegendomen samt fortsatte därefter:

Genom de förbehåll, som kommer att intagas i bolagsordningen, kommer ägare av aktier i fideikommissbolag inte att ha samma möjligheter som andra aktieägare att genom beslut om likvidation bereda sig möjlighet att tillgodogöra sig aktiernas slaktvärde. Jämväl de föreskrifter, som kan komma att intagas i bolagsordningen rörande vården av kulturhistoriskt värdefulla byggnader, parkanläggningar och samlingar, utgör en sådan inskränkning i dispositionsrätten och en sådan ekonomisk belastning för bolaget, att de åtminstone till en del måste påverka aktievärdena. I detta sammanhang bör även uppmärksammas att förräntningen av jord- och skogsfastigheter för närvarande är relativt låg till följd av de höga taxeringsvärdena.

Dessa speciella förhållanden måste enligt utskottets mening självfallet beaktas vid värderingen av aktierna i fideikommissbolag. Det finge ankomma på riksskattenämnden att utfärda erforderliga anvisningar för beräkningen av värdet å aktierna i ifrågavarande bolag. Med hänsyn till att aktierna i fideikommissbolag så småningom kanske komme att försäljas på allmänna marknaden, fann utskottet det inte motiverat att — såsom yrkats i vissa motioner — i förordningen om statlig förmögenhetsskatt införa bestämmelser för värderingen av aktier i denna typ av aktiebolag, stridande mot allmänna saluvärdets princip. Vad utskottet härutinnan uttalade föranledde ingen erinran från riksdagens sida.

Lagstiftningen trädde i kraft den 1 januari 1964.

Open access från www.skattenytt.se, 2026-11-13 15:31:46